

צומת 67': מפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית

ענת קורץ

מלחמת ששת הימים יצרה מציאות חדשה במזרח התיכון, ובתוך כך בזירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כבר בשנים שקדמו למלחמה התגבשו מסגרות ארגוניות פלסטיניות מוגדרות, בראשן פת"ח ו"הארגון לשחרור פלסטין" – אש"ף. אולם, תוצאותיה הצבאיות, הטריטוריאליזם והמדיניות של המלחמה, והשלכותיהן המורכבות וארוכות הטווח על היחסים בין מדינות ערב לישראל, זימנו תנאים להתרחבותה ולהתעצמותה של התנועה הלאומית הפלסטינית. ההיסטוריה של התנועה מאז מלחמת ששת הימים ידעה גם תקופות של שפל ונסיגה. למרות זאת, התנועה התמסדה כגורם מפתח בפוליטיקה של המזרח התיכון בכלל ובמערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים בפרט, תחילה בהנהגת אש"ף, ובראשו פת"ח, ומאוחר יותר בהובלת הרשות הפלסטינית.

במאמר זה יסקרו בחתך נושאי, לאו דווקא כרונולוגי, המוטיבים העיקריים של התפתחות התנועה הלאומית הפלסטינית בחמישים השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים. מוטיבים אלה קשורים ישירות ובעקיפין להישג הצבאי של ישראל במלחמה, ובמיוחד לאחד הביטויים הדרמטיים שלו – כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה.

ערב המלחמה

משמעויותיהם הפוליטיות של גופים, ארגונים וסיעות פלסטיניים שונים במהלך שני העשורים שחלפו בין מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל ב-1948 ובין המלחמה שפרצה ב-1967 היו שוליות בלבד במרחב האזורי. זאת, נוכח העובדה שאותם גופים היו ביטוי לזרמים אידיאולוגיים שרווחו אז במזרח התיכון, חלקם ערבים-פרטיקולריים, ואחרים נסמכו על רעיונות אוניברסליים. שינוי במפה הפוליטית הפלסטינית, שלא רבים הבחינו בו בעת התרחשותו, נרשם ב-1959, עם הקמת פת"ח. הייתה זו תגובה מאוחרת למלחמות ערב-ישראל שהתחוללו ב-1948 וב-1956, שבהן נחלו צבאות הערבים מפלות צבאיות. מלחמת ששת הימים העניקה תוקף

נוסף לרושם שהותירו מפלות אלו על מייסדי פת"ח. אלה התארגנו לפעילות חשאית בשם ההגדרה העצמית והשחרור הלאומי, במסגרת "אסטרטגיית הסיבוך" (strategy of entanglement), שהתמקדה בתכנון עימות ישיר עם ישראל על ידי שורת פיגועים, שתכליתם הייתה להחריף את המתח לאורך הגבולות וללבות עימות בין ישראל לשכנותיה.

מיעוט משאבים הותיר את התוכניות האופרטיביות של פת"ח בשלב התיאורטי/הצהרתי בלבד, עד שב־1964 הוקם אש"ף. ארגון זה, שנוסד על ידי מדינות ערב במסגרת ההתמודדות בינו לבין עצמן על הובלת הנושא הפלסטיני, לא פחות מאשר כאמצעי להיאבק בישראל, היווה איום על פת"ח במה שנוגע לתמיכה הפוליטית־מוסדית והעממית אותה ביקש לגייס לעצמו. לנוכח אתגר זה החל פת"ח לבצע פיגועים נגד ישראל דרך גבולותיה. הפיגועים, על אף היותם מועטים ודלי רושם, העלו את הארגון והמסר שנשא למודעות יושביהם של מחנות הפליטים הפלסטינים בלבנון ובירדן והפכו עם הזמן לציוני דרך ראשוניים בתהליך ההכרה בפת"ח כמוביל המאבק הלאומי הפלסטיני העצמאי בישראל.

פת"ח הרים אמנם את נס "עצמאות ההחלטה", אך פעילותו, וכן פעילותם של יתר הפלגים הפלסטיניים לאורך השנים, התבטאה בעיקר בהתארגנות ובפעולה בניגוד לרצון של מדינות ערב. אלו העדיפו ארגון הכפוף להן ונעדר יכולת התגרות צבאית משלו, או כזה הפועל בהתאם למדיניותן המפורשת. פת"ח פעל לכן נגד כל הסיכויים, במיוחד נוכח פער העוצמה במאזן הכוחות בינו לבין ישראל. אי לכך, הוא נזקק תמיד לסיוע לוגיסטי ולתמיכה פוליטית, ואלה סופקו על ידי מדינות במזרח התיכון ומעבר לו, שביקשו לקדם בכך אינטרסים שלהן. עם זאת, לא הסיוע החיצוני, שבכול מקרה היה מותנה בהימנעות מפרובוקציות שהיו עלולות לקרב את מימושה של "אסטרטגיית הסיבוך", וגם לא הדבקות במטרה, הם שבנו את פת"ח. הזדמנות היסטורית לפריצה למערכת האזורית והבינלאומית נקרתה בדרכו של הארגון עם כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה על ידי ישראל, והוא היטיב לנצלה.

היום שאחרי (1967–1969)

תוצאותיה של מלחמת ששת הימים אוששו הערכה שהייתה בבסיס הקמתו של פת"ח – מדינות ערב לא ישיבו לריבונותן את שטחה של מדינת ישראל באמצעים צבאיים, ובוודאי לא ינסו לעשות זאת בשם העם הפלסטיני. מסקנה מתבקשת זו, לאחר שלוש מפלות צבאיות (1948, 1956, 1967), העלתה את קרנו של ערוץ פעולה חלופי לעוצמה הצבאית הקונבנציונלית – "מאבק מזוין", כלומר, פעולות טרור. בנוסף לכך, הנהגת פת"ח ראתה בגדה המערבית וברצועת עזה שבשליטת ישראל זירה "טבעית" למלחמת גרילה עממית.

תגובותיהם של תושבי השטחים לקריאות לצאת למאבק בישראל היו פושרות, אך פוטנציאל השטחים כזירת מאבק, הנהנית מלגיטימציה עממית-מקומית, וכן אזורית ובינלאומית נרחבת, נותר בעינו. המחשה לכך סיפקה התפרצות ההתקוממות העממית – האנתיפאדה – בגדה המערבית וברצועת עזה כשני עשורים מאוחר יותר. אי-היענותה של האוכלוסייה הפלסטינית לניסיונות לגייסה למאבק, יחד עם פעילות הנגד הישראלית, גרמו להעברת מפקדות פת"ח לירדן. מאז החלו פת"ח ופלגים פלסטיניים נוספים להתבסס במחנות הפליטים שבשטח הממלכה, ושם החל הארגון לשאת אופי "היברידי" – שליטה של גוף לא מדינתי בשטח מיושב ועיסוקו בפעילות צבאית ואזרחית כאחת. פעילות פת"ח לאורך גבול ירדן עם ישראל גררה תגובה ישראלית נחושה (מבצע כראמה, 1968), אלא שעצם העמידה נגד צה"ל העניקה לפת"ח נקודות זכות רבות בדעת הקהל הפלסטינית. שורותיו של הארגון והתמיכה העממית בו הלכו והתרחבו במקביל לגיבושה של ליבת ההנהגה. בהמשך ישיר להתפתחות זו הצליח פת"ח ב־1969 להשתלט על הנהגת אש"ף – עדות להיותו הגורם המוביל בין הסיעות והפלגים שהשתייכו לתנועה הלאומית הפלסטינית.

השנים הבאות (1967–2017)

מיסוד קווי 67' כבסיס להסדר

מלחמת יום הכיפורים שיקפה את מעברו של הסכסוך הישראלי-ערבי לשלב חדש, שהתאפיין בדגש על ההיבט הטריטוריאלי שלו, במקום הערעור הגורף על עצם קיומה של מדינת ישראל (יש שיאמרו שהתפתחות זו שיקפה הכרה באי-היכולת להכחידה). מצרים יצאה למלחמה ב־1973 כדי לקדם תהליך שיישב לריבונותה את חצי-האי סיני; סוריה ביקשה להחזיר לשליטתה את רמת הגולן; ירדן מצדה הסתפקה בחיל משלוח שלחם בחזית הסורית. לאחר המלחמה הגיעו מצרים וישראל להסכם שלום, בכפוף להחזרת סיני למצרים (להוציא רצועת עזה). הסכם זה העניק לגיטימציה גם להסכם שלום ישראלי-ירדני, שנחתם כעבור 15 שנה. היה זה לאחר שבגדה המערבית וברצועת עזה פרצה ההתקוממות העממית, ירדן ניתקה את זיקתה לגדה, ומאוחר יותר החל משא ומתן ישיר בין ישראל לאש"ף. המחלוקת בין ישראל לסוריה לגבי רמת הגולן נותרה בעינה.

על רקע זה התפתח קונצנזוס אזורי ובינלאומי לגבי המתווה הטריטוריאלי של המחלוקת הישראלית-פלסטינית, ובהתאמה לכך – גם של גבולות ההסדר. "קווי 67'" (או "על בסיסם") התמסדו כבסיס לשיח, בין שמדובר בתמיכה בהפרדה מדינית-טריטוריאלי וחתירה לפתרון של שתי מדינות, ובין שמדובר בהסתייגות מלאה או חלקית, ישראלית או פלסטינית, מפתרון זה.

שדרוג מעמד אש"ף

"המאבק המזויין זורע והמאבק המדיני קוצר", כך גרס האני אל-חסן, יועצו של מייסד פת"ח ויושב ראש אש"ף, יאסר ערפאת, ולימים שר הפנים ברשות הפלסטינית. קשה לערער על תוקפה של אמירה זו, שסיכמה אסטרטגיה סדורה. המאבק האלים, שבמשך שנים היה במוקד המדיניות של ארגונים פלסטיניים, ובכללם אש"ף בראשות פת"ח, שנחשב "הזרם המרכזי", גרף הישגים ניכרים. אסטרטגיית פעולה זו היא שהעלתה את הסוגיה הפלסטינית לכותרות וביססה את מעמדו של אש"ף כנציגה הן בקרב הפלסטינים והן ברחבי המזרח התיכון והזירה הבינלאומית. כשפת"ח התייצב בראשות אש"ף, השתחרר זה ממעמדו המקורי כזרוע של מדינות ערב. שחרור זה ביסס את תביעתו להכיר בו כנציג הלגיטימי היחיד של העם הפלסטיני, תביעה שנענתה בחיוב ב־1974, לאחר מלחמת יום הכיפורים. אי־היכולת לשחרר את השטחים שכבשה ישראל ב־1967 באמצעים צבאיים הביא חלק ממדינות ערב להתמודד עם אתגר זה בדרך מדינית (וכלכלית). לאש"ף נועד תפקיד בחזית המאבק, כמייצג סוגיה שפתרונה הוא תנאי בל יעבור לשלום אזורי. אלא שבהמשך לעמדתן של מדינות ערב לגבי המאבק הפלסטיני העצמאי מאז ראשיתו, הכרה זו לא שיקפה אהדה לדרכו של אש"ף בהובלת פת"ח, אלא שיקולים אינסטרומנטליים: חברות הליגה הערבית ניצלו את הסוגיה הפלסטינית כחוד החנית של מאבקן בישראל וכאמצעי ניגוח הדדי. בה בעת, הכרתן באש"ף כמייצג הסוגיה הפלסטינית שיקפה הבחנה בין הסכסוך הישראלי־ערבי לבין הסכסוך הישראלי־פלסטיני, אף על פי שהבחנה זו לא התפתחה מעולם לנתק בין השניים. התפתחות זו סיכמה שלב משמעותי בתולדות אש"ף, שראשיתו בסיום מלחמת ששת הימים. מאז ועד היום, התקדמות לקראת הסדר ישראלי־פלסטיני נותרה תנאי הכרחי לשדרוג מהותי של היחסים בין ישראל למדינות ערב הפרגמטיות. באותה השנה הוזמן יו"ר אש"ף, יאסר ערפאת, לנאום בפני העצרת הכללית של האו"ם. הזמנתו למעמד זה סימנה מגמה בהתפתחותה של התנועה הלאומית הפלסטינית, שברבות השנים זכתה לכינוי "בינאום". לימים תיאר מונח זה את פעילותה הדיפלומטית המתוזמרת של הרשות הפלסטינית על רקע המשך הקיפאון המדיני, שנועדה לגייס תמיכה בינלאומית במתאר של הסדר "שתי המדינות".

תנועה גיאוגרפית וגיוון אסטרטגי

שדרוג מעמדו של אש"ף חולל שינוי ביחס בין ערוצי הפעולה של פת"ח. שיקולי רווח והפסד הביאו את פת"ח, בשלהי שנות השמונים של המאה העשרים, לחדול מפעולות טרור בזירה הבינלאומית ולהתמקד בפעילות אלימה בזירות שנתפסו כלגיטימיות – רצועת עזה והגדה המערבית, וגבולות ישראל. במקביל גברה חשיבותם של אפיקי פעילות שלא היו קשורים ישירות לתשתית הצבאית, אך

תמכו בה בהיותם עמודי תווך של בסיס התמיכה העממי בארגון. בירדן, ומאוחר יותר בלבנון, היה אש"ף אחראי עיקרי לתחומי החינוך, התעסוקה והארגון החברתי בקרב הפלסטינים, יחסית לארגונים פלסטיניים אחרים. זאת, בנוסף לכוחו הצבאי של פת"ח, שעלה על זה של כל יתר הפלגים הפלסטיניים גם יחד. ההשתייכות לארגונים פלסטיניים, ובפרט לפת"ח, התקבלה במאחזים טריטוריאליים אלה כנורמה, בין מבחירה אידיאולוגית ובין מכורח המציאות.

מאז אמצע שנות השבעים של המאה הקודמת התמקד אש"ף גם בפעילות דיפלומטית, בכוונה להבטיח לעצמו רלוונטיות בתהליך מדיני אפשרי בין ישראל למדינות ערב. הדגש הגובר על פעילות חברתית ופוליטית, ובמיוחד עליית חשיבותה של הפעילות הפוליטית, לא אומצו על ידי ארגונים שהשתייכו למחנה האופוזיציה לפת"ח. לא אחת נועדה פעילות הטרור שביצעו ארגונים אלה, במיוחד בזירה הבינלאומית, לחבל במאמצי אש"ף להתמסד כנציג לאומי לגיטימי ולשבש את התבססותו על אדמת ירדן ולבנון. הצלחות מרשימות במובן זה נרשמו לזכותם של אותם ארגונים, כאשר פיגועים שביצעו יצרו תגובות שרשרת (אמנם, על רקע התנגדות סביבתית-מקומית לנוכחות הפלסטינית המתעצמת), שסופן היה גירוש אש"ף ופת"ח ממאחזיהם בירדן (1970) ובלבנון (1982).

ירדן גירשה את אש"ף ואת יתר הארגונים הפלסטיניים לאחר שפיגועים שבוצעו משטחה התעצמו ויצרו איום ישיר על השלטון, ובמקביל המחישו את מגבלות שליטתו של הארגון בכלל הארגונים הפלסטיניים. המניע המידי למהלך הגירוש היה הנחתה בשטח ירדן של מטוסי נוסעים שנחטפו על ידי פלסטינים. דינמיקה זו חזרה על עצמה בלבנון, בה נאחזו הארגונים הפלסטיניים לאחר שאיבדו את האחיזה בירדן. למודי הניסיון הירדני, ביקשו ארגונים אלה, ופת"ח בראשם, להשתלב במערכת הפוליטית הלבנונית המסוכסכת וחברו לצורך זה לכוחות מקומיים. בכך הם עוררו התנגדות עזה לנוכחותם במדינה מצד סוריה, פלגים נוצריים לבנוניים וישראל. פלישה ישראלית, שנועדה לפרק את התשתית האדמיניסטרטיבית והצבאית של הארגונים הפלסטיניים בלבנון, להרחיק את מפקדותיהם ממנה ולקעקע את הלגיטימציה הפוליטית של אש"ף בזירות האזורית והבינלאומית, שמה קץ גם למאחז זה. הפעם היה המניע הישיר למהלך התנקשות שביצע ארגון אופוזיציה לפת"ח בשגריר ישראל בלונדון.

הניסיונות הפלסטיניים למצוא תחליף למאחז הלבנוני האבוד כללו תיאום מדיני עם ירדן ואפילו היאחזות מחודשת בלבנון. משאלה נכשל, חזר פת"ח ופנה לגדה המערבית. המודעות לסיכוי המועט לבסס שם תשתית צבאית הביאה את הארגון להתמקד בבניית רשת של מוסדות פוליטיים וחברתיים. השפעתו של הארגון בקרב תושבי הגדה גברה על זו של פלגים פלסטיניים מתחרים, שעסקו גם הם בפרויקטים דומים. עם זאת, נראה היה שמרחב השפעתו של פת"ח מוצה

והתפתחותו הגיעה למבוי סתום: ישראל וארצות הברית דבקו בהתנגדותן להכיר בו, ולכן הוא נותר מחוץ למעגל ההידברות בין ישראל למצרים, אף שזו כללה הבנות לגבי הסוגיה הפלסטינית.

תקופה זו הסתיימה בשלהי 1987, עם פרוץ ההתקוממות העממית בגדה המערבית וברצועת עזה, שנודעה לימים כאנתיפאדה הראשונה. פת"ח לא יזם את ההתקוממות. אדרבא, זו ביטאה, בין השאר, מחאה על כישלון אש"ף לקרב את קץ שליטתה של ישראל בשטחים, לא פחות מאשר תסכול נצבר מהתמשכות הכיבוש.

תהליך מדיני על הפרק

בשלהי שנתה הראשונה של ההתקוממות, כשעייפות מהמאבק נגד ישראל ניכרה בקרב אוכלוסיית הגדה והרצועה, הגיב אש"ף לאתגר בהצהרה דרמטית שאפשרה את תחילתו של דיאלוג בינו לבין ארצות הברית – הוקעת המאבק המזויין והכרה בתוכנית החלוקה של האו"ם (החלטה 181 מ'1947). הצהרה זו של הארגון, בנובמבר 1988, כרסמה להלכה ברלוונטיות של יעדי המסורתיים, כפי שפורטו ב"תוכנית השלבים" מ'1974 שגרסה הקמת מדינה פלסטינית בכול חלק של פלסטין המנדטורית שישוחרר, לצד שלילת מדינת ישראל.

הסחף במעמדו של אש"ף לא נבלם גם אז, מה גם שהתייצבותו לצד עיראק במלחמת המפרץ הראשונה החלישה עוד את יוקרתו. על רקע זה הסכים הארגון לשותף נציגים מהשטחים כחלק מהמשלחת הירדנית לשיחות עם ישראל במסגרת יוזמה בינלאומית בחסות אמריקאית לייצוב מחדש של המזרח התיכון (שיחות רב־צדדיות בהמשך לוועידת מדריד, 1991).

ישראל, מצדה, שהציבור בה עייף מההתמודדות עם ההתקוממות, הגיעה למסקנה שאין עוד יכולת לדחוק את הסוגיה הפלסטינית לשולי השיח, ולכן הסכימה גם היא לשיתוף משלחת מהשטחים, כחלק מהמשלחת הירדנית, במשא ומתן האזורי. בהמשך לכך, וכדי למנוע תחרות לעצמה מתוך השטחים, אישרה הנהגת פת"ח/אש"ף תחילתו של דיאלוג ישיר בין נציגיה לבין נציגי ישראל, אם כי בשלב זה עדיין בלתי פורמלי.

בספטמבר 1993, לאחר שההידברות בין ישראל לאש"ף, שנערכה באוסלו, הפכה לרשמית ופומבית, הגיעו שני הצדדים להסכמה ביניהם על עקרונות לקידום רעיון שהיה אמורפי ביסודו – ביסוס אמון הדדי, שיאפשר לגבש, בתום תקופה של חמש שנים, הבנות לגבי הסוגיות שבלבת הסכסוך: גבולות, ובכלל זה עתיד ההתנחלויות הישראליות בשטחים ועתיד ירושלים; הפליטים הפלסטינים והתביעה לזכות השיבה; הסדרי ביטחון; חלוקת משאבים. העקרונות שהוסכמו באוסלו היו בסיס להקמתה, במאי 1994, של הרשות הפלסטינית, שהייתה במידה רבה טרנספורמציה

ארגונית של אש"ף, שכן התבססה על דור המייסדים של פת"ח. כן הוסכם במסגרת הסכמי אוסלו על העברה הדרגתית של שטחים לשליטה פלסטינית.

הבנות אוסלו ביטאו קפיצת דרך בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית ובתולדות הסכסוך הישראלי-פלסטיני. אלא שמנקודה זו, שהייתה שיא בתהליך ההתמסדות של התנועה הלאומית הפלסטינית, החלה נסיגה. המשא ומתן המדיני בין הצדדים השתרך לאטו ולא נשא פרי מוחשי, תנופת ההתנחלות הישראלית בשטחים נמשכה, והאלימות מהצד הפלסטיני הביאה לעיכוב בהעברת שטחים לשליטת הרשות הפלסטינית. הרשות, מצדה, טענה כי היא מתקשה לסכל את האלימות בשל הנוכחות הצבאית והאזרחית הישראלית בשטחים.

בשנת 2000 פרצה האנתיפאדה השנייה, לאחר שכשל ניסיון שהוביל הממשל האמריקאי לדלג על שלבי הביניים של המשא ומתן בין הצדדים ולהגיע להסדר שיכלול הבנות ישראליות-פלסטיניות לגבי סוגיות הלבנה של הסכסוך. הדרישה הישראלית שהנציגות הפלסטינית תסכים במסגרת ההסדר להתחייב לקץ הסכסוך והתביעות, נתקלה בסירוב. גם התביעה להכרה פלסטינית במדינת ישראל כמדינת העם היהודי נדחתה על הסף.

סבבי השיחות בין ישראל לרשות הפלסטינית הדגישו את עוצמתן של המחלוקות בין שני הצדדים, שאי-ישובן לא יאפשר הסכם שלום. כתוצאה מכך גברה ההתנגדות הציבורית הן בקרב הפלסטינים והן בקרב הישראלים לויתורים רעיוניים, מעשיים וביטחוניים, שיהיו להם השלכות מידיות ומשמעות היסטוריות. אחד מביטוייה של התנגדות זו היה רצח ראש ממשלת ישראל, יצחק רבין, ב־1995 בידי פעיל ימין קיצוני ישראלי, שביקש למחות על מה שראה כמדיניות הכרוכה בויתור על שטחי ארץ ישראל.

ההנהגה הפלסטינית חששה, לא בלי הצדקה, מפני ההסתייגות הקיימת בישראל מנסיגה בשטחים ומהם. לאחר הנסיגה הישראלית מרצועת עזה (2005) התמקד ועדיין מתמקד חשש זה בהסתייגות הישראלית מפני היערכות מחדש בגדה המערבית. עקב כך נחלשו בשורותיה המוטיבציה והיכולת לאכוף את הפסקת המאבק האלים על פלגים פלסטיניים לוחמניים, שמטרתם היא לסכל כל אפשרות לפריצת דרך מדינית. המדיניות הישראלית, מצדה, מונחית גם היא על ידי חשש, מבוסס גם הוא, מפני התחייבות להסכם שיהיה לו מחיר ציבורי כבד ואשר ספק אם הרשות הפלסטינית תוכל או תרצה למלאו, במיוחד במה שנוגע לסעיפיו הביטחוניים.

Enter Hamas

כמו סיסמת "עצמאות ההחלטה", גם סיסמת "אחדות השורה" לא הייתה אלא משאלת לב של הנהגת אש"ף. התנועה הלאומית הפלסטינית לא הייתה מעולם מאוחדת. האופוזיציה הפלסטינית הלוחמנית, שגם היא מפולגת, הייתה נחושה

לסכל כל התקדמות במשא ומתן המדיני בין ישראל לרשות הפלסטינית. הגדילה לעשות בעניין זה "תנועת ההתנגדות האסלאמית" – חמאס – שהוקמה בימיה הראשונים של האנתיפאדה הראשונה על יסוד התשתית החברתית-רעיונית של "האחים המוסלמים" ברצועת עזה. הסכמי אוסלו, שקבעו את מחויבויותיהן של ישראל ושל הרשות הפלסטינית, הגדירו למעשה לאופוזיציה הפנים-פלסטינית את התחומים שפעולה בהם תחבל בתהליך המדיני ותקעקע את אושיות הרשות. חמאס החל לפיכך לבצע פיגועי ראוות שגירו תגובה מצד ישראל, וכך גייסו אותה למעשה למערכה שניהל נגד התהליך המדיני ונגד הרשות הפלסטינית.

הכישלון של הזרם המרכזי בזירה הפלסטינית, קרי אש"ף והרשות, למצות את הפוטנציאל שהיה גלום בהסכמי אוסלו, החליש את השפעתו של זרם זה. במקביל, התחזק מעמד חמאס, החותר לפתרון "אסלאמי" למצוקה הלאומית. הפער האידיאולוגי-אסטרטגי בין שני המחנות הפלסטיניים התפתח למאבק כוחות בין מפלגתי ולקרע פוליטי גלוי בעקבות הפיכה צבאית שביצעו ב־2007 כוחות חמאס ברצועת עזה וגירוש אנשי פת"ח מהאזור. התפתחויות אלו התרחשו לאחר שהתגובה הישראלית הצבאית לאנתיפאדה השנייה תרמה רבות להיחלשות סמכותה של הרשות הפלסטינית בשטחים, הן במישור החברתי-פוליטי והן במישור הביטחוני. זאת ועוד, נסיגתה החד-צדדית של ישראל מרצועת עזה (תוך פינוי התנחלויות) הסירה חסמים מפני התחזקותם הצבאית של גורמי חמאס באזור. בנוסף לכך, חמאס זכה בבחירות הכלליות שנערכו בשטחים ב־2006, בחירות שנערכו על ידי הרשות הפלסטינית בניסיון לשקם את הלגיטימציה הציבורית שלה.

מאז השלטות חמאס על רצועת עזה פוצלה הזירה הפוליטית הפלסטינית לשתי רשויות בעלות היבט גיאוגרפי מוגדר: האחת מובלת על ידי הרשות הפלסטינית ומאחזה הוא בגדה המערבית; השנייה מובלת על ידי חמאס, השולט ברצועת עזה. בתוך כך, הסכסוך הישראלי-פלסטיני התפלג לשלושה: בין ישראל לרשות הפלסטינית; בין ישראל לחמאס; בין הרשות הפלסטינית לחמאס.

האתגר המונח כיום לפתחה של התנועה הלאומית הפלסטינית, ובפרט לפתחו של המחנה שוחר ההסדר עם ישראל, הוא כפול ומכופל. המאבק הפנים-פלסטיני ממלא תפקיד מכריע בדינמיקה של הסכסוך: שלושה סבבי עימות רבי נפגעים, בעיקר פלסטיניים, אשר התחוללו בין ישראל לחמאס (2009, 2012 ו־2014), הותירו את התשתיות האזרחיות ברצועת עזה כשהן הרוסות והמחישו את פוטנציאל ההסלמה בזירת הסכסוך. בה בעת הם המחישו את השליטה החלקית בלבד של הרשות במערכת הפלסטינית.

יוזמות לחידוש התהליך המדיני, שניסחו במהלך השנים גורמים ישראליים, פלסטיניים ובינלאומיים, התמקדו בתהליך שיאפשר דיון בנושאי הליבה, או בעקרונותיו ותכניו של הסדר. רובן המעטו ממשקלו של מאפיין מבני בולט של

התנועה הלאומית הפלסטינית – הפילוג בשורותיה. יוזמות אחרות התבססו על ההערכה כי תנופה מדינית תסייע לייצוב המערכת הפלסטינית. אלא שמאמצים לחולל פריצת דרך מדינית כשלו, בין היתר על שום המאבק הפנים-פלסטיני, שהיבט מרכזי בו היה מאז ומתמיד צבירת יוקרה בזירת המאבק האלים בישראל. יתר על כן, אבן בוחן לנאמנות ל"עניין הפלסטיני" היא הצבת תביעות החופפות, או קרובות ברוחן, ליעדים מקסימליסטים. עם זאת, קשה להתעלם מהאפשרות שאי-התקדמות לקראת הפרדה בין ישראל לפלסטינים והמשך השליטה הישראלית בשטחים מזינים תופעות אלו.

מבחינת ישראל, הן בקרב הציבור והן בקרב מקבלי ההחלטות, המאבק הפנים-פלסטיני, ובמיוחד המשך המאבק האלים, סיפקו לגיטימציה והזדמנויות לדחיית דיון קונקרטי באפשרויות להסדר. במקביל הביא הפילוג בזירה הפלסטינית לדחיית הדיון בישראל גם במשמעויות החברתיות, הביטחוניות והדמוגרפיות של הימשכות המציאות המדינית-טריטוריאלית הנתונה לאורך זמן.

מקץ חמישים שנה

בחלוף חמישים שנה מאז מלחמת ששת הימים, התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני מצוי בקיפאון ממושך. התנאים הפוליטיים בזירה הפלסטינית ובזירה הישראלית גם יחד אינם מעודדים התקדמות לקראת דיאלוג להסדר. זאת, למרות שבין ישראל לרשות הפלסטינית מתקיים מפגש אינטרסים מובהק, בעיקר במישור הביטחוני, ובמיוחד בהיבט של המאבק בחמאס.

מכיוון שהרשות הפלסטינית אינה יכולה לנטוש את רעיון שתי המדינות, שהוא היסוד הפוליטי-משפטי לקיומה (גם ישראל, מטעמים פוליטיים-דיפלומטיים, אינה יכולה לסגת ממחויבות זו), היא פנתה לזירה הבינלאומית בניסיון לקדם את העצמאות הפלסטינית במסלול העוקף דיאלוג ישיר עם ישראל. הישג בזירה הבינלאומית אמור גם לסייע בידי הרשות לשקם את מעמדה מבית, וזאת נוכח ביקורת ציבורית-פנימית המוטחת בה בגין משילות לקויה, כמו גם עקב כישלונה רב השנים לקדם עצמאות. מסעה הבינלאומי של הרשות רשם הישגים לא מבוטלים, הגם שאלה היו בעיקר סמליים, שכן הם לא הביאו עד עתה למצב שיאלץ את ישראל לרכך את עמדותיה ו/או לסגת מהשטחים. "שם המשחק" הוא עדיין "שתי מדינות לשני עמים", ובניגוד למצב ששרר בזירת הסכסוך ב-1948, הנושא הפלסטיני מיוצג כיום על ידי רשות לאומית, שלמרות חולשותיה הרבות ומגבלות שליטתה בשטחים הנתונים במחלוקת עם ישראל, יש קונצנזוס אזורי ובינלאומי נרחב לגבי הלגיטימיות של תביעותיה המדיניות והטריטוריאליות.

לצד המחויבות המוצהרת לחזון שתי המדינות, ניכרת בשני הצדדים חשיבה על מהלכים, זמניים או קבועים, שישקפו את המציאות של אי-הפרדה הקיימת בזירת

הסכסוך, את אי־היכולת להשיב את הצדדים לשולחן המשא ומתן, ואת הספקנות אשר לאפשרות ליישם הסכם אם וכאשר יגובש. בישראל נבחנות במסגרת זו הצעות לניהול משופר של הסכסוך, וזאת עד שיבשילו התנאים לחידוש המשא ומתן, או עד בכלל. בהקשר זה עלו הצעות לצעדים עצמאיים שיקלו על ישראל את הנטל הביטחוני והמדיני־דילומטי הכרוך בשליטה בגדה המערבית. לחילופין, עלו הצעות לסיפוח, לפחות חלקי, של שטחים. בצד הפלסטיני, לצד האופוזיציה לרעיון שתי המדינות המובלט על ידי חמאס, התחדשה גם בשורות הזרם המרכזי חשיבה בכיוון של מדינה אחת בשטח ארץ ישראל המנדטורית. זאת, כהד ליעד האסטרטגי של אש"ף, שהיה בתוקף עד ההכרה המוצהרת בתוכנית החלוקה של האו"ם.

המצב המדיני־טריטוריאלי הנוכחי, בפרט כרקע לחשיבה על מיסודו באמצעות סיפוח שטחים לישראל, ולחילופין כרקע לויתור פלסטיני על חתירה לפתרון שתי המדינות, עשוי להעיד על רגרסיה היסטורית, שאחריתה טשטוש קווי 1967 ומיקוד השיח בגבולותיה של זירת הסכסוך, כפי שהיו עד תום מלחמת 1948. מגמה אפשרית זו מציבה אתגר כבד משקל בפני ישראל ומחויבותה לחזון שהנחה את הקמתה – מדינה יהודית ודמוקרטית.